Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 115 1994

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson
Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark
Stockholm: Kjell Espmark, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin
Umeå: Sverker R. Ek
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företrädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfekt), dels i form av utskrift på papper.

ISBN 91-87666-09-X
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Reklam & Katalogtryck, Uppsala 1995

belyser hon detta även med hjälp av sina illustrationer. Då och då kommer det en bild som visar att viktiga inslag i Astrid Lindgrens böcker har sina motsvarigheter i den litteratur hon själv läste som barn. Hänvisningarna går inte bara till olika verk i barnlitteraturen utan också till vuxenlitterära författare som Dante, Heidenstam och Södegran.

Men enskilda verk har trots allt en underordnad betydelse i Edströms intertextuella analyser. Heller söker hon sig till större enheter. Genreresonemang spelar sålunda en viktig roll. Med rätta betraktar Edström Astrid Lindgren som en stor genreförnyare. I hennes respektlösa förhållningssätt till de traditionella genrerna ligger mycket av hennes originlitet. Hon utgår ofta från en etblerad och välkänd genre som hon sedn omvandlar och vidareutvecklar till något alldeles nytt: flickboken i *Pippi Långstrump*, tjuvpojksboken och folklivsberättelsen i *Emil i Lönneberga*, sagan och den fantastiska berättelsen i *Mio, min Mio*, rövarromanen i *Ronja Rövardotter*.

Edström relaterar emellertid texterna till ännu vidare mönster än genrer. Astrid Lindgrens böcker förbinds gång på gång – särskilt i det centrala avsnittet »Verklighet och vision» – med myten och sagan, med det arketypiska och allmänmänskliga. Redan Emilböckerna förs tillbaka på den grekiska mytologin, *Mio, min Mio* betraktas som en variant av den uråldriga hjältesagan och *Bröderna Lejonhjärta* tolkas som en »'urtidsdröm' av mytisk kraft». Astrid Lindgren behandlar, menar Vivi Edström, tidslösa problem som angår oss alla, »frågan om ont och gott, om livet och döden, vilka krav världen ställer på oss och vilka vi ställer på världen». De citerade orden är hämtade ur analysen av *Bröderna Lejonhjärta* men kunde lika gärna ha gällt någon annan av Lindgrens böcker. Vivi Edström visar övertygande hur Astrid Lindgren gärna söker sig till elementära kontraster: motsättningen mellan ont och gott, mellan svart och vitt, mellan skräck och idyll, mellan gråt och skratt. Även om hon inte själv säger det är det kanske här som hemligheten med den internationella framgången till en stor del ligger: att det även i Astrid Lindgrens allra mest »svenska» böcker så ofta handlar om det allmänmänskliga, det som är lika för alla barn, oberoende av den kulturella tillhörigheten.

Därmed är vi inne på Edströms andra huvudlinje: den psykologiska. Varje läsare av Astrid Lindgrens böcker känner att denna författare hyser en ovanligt stark kärlek till barn och har en märklig inlvelseförmåga när det gäller barns känslor och sätt att reagera. Barn är för Astrid Lindgren fria, fantasifulla och skapande – men också utsatta, värnlösa, sorgsna. Det unika med Astrid Lindgren är, som Vivi Edström formulerar det, att hon »äger ett absolut gehör för barnets raktionssätt». Astrid Lindgren har själv sagt att hon tycker sig ha »en intuitiv känsla för vad barn känner och tänker». Säkert är det detta som både vuxna och barn upplever när de läser texterna – och som gör att båda kan uppskatta böckerna. De vuxna (och naturligtvis även barnen) tycker om och smittas av den implicite författarens kärleksfulla, inlevande och humoristiska attityd till barn, samtidigt som barnen dessutom känner sig förstådda, älskade – och sedda. För vuxna blir de många litterära allusionerna en extra krydda.

En psykologisk läsning av böckerna ligger alltså nära till hands. Med rätta betonar Edström att böckerna nästan alltid bearbetar för barn centrala psykologiska problem – alltifrån *Pippi Långstrump* till *Ronja Rövardotter*. Särskilt givande blir denna aspekt i avsnittet »Verklighet och vision». Här visar Edström mycket fint hur *Mio, min Mio* är berättelsen om en oälskad pojke som fantiserar ihop »en egen saga som värn mot sorgen». »Sagan hjälper barnet att leva, kompenserar för bristen, för förtvivlan över att inte vara sedd. Den räddar barnet från försteningens hot och växer ut till en allmängiltig myt.» På ett liknande sätt betraktas *Bröderna Lejonhjärta* som ett »psykodrama» och en »tröstebok». Den skildrar den döende Skorpans »utveckling och växt, hans inre arbete för att besegra sin vanmakt och rädsla». I *Ronja Rövardotter* slutligen står fadersrelationen, separationen och vuxenblivandet i centrum.

Till sist möts den psykologiska förklaringsmodellen och den intertextuella. De förbinds med varandra i de uråldriga myterna och sagorna – i det arketypiska, allmänmänskliga och antropologiska. Det är mycket elegant gjort. När man läst Edströms perspektivrika bok upplever man både en känsla av klarhet och en sorts samhörighet med andra Lindgren-läsare. Genom att lyfta fram det gemensamma och för alla lika får Vivi Edström oss att ana hemligheten bakom Astrid Lindgrens segertåg över världen.

Ulf Boëthius

Carina Lindström (red.): *Läsebok. En festskrift till Ulf Boëthius*. Svenska barnboksinstitutets skriftserie 48. Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1993.

Ulf Boëthius som nu har ägnats en festskrift är Nordens ende professor i barn- och ungdomslitteratur. Men den förste är han ju inte; han tog vid efter Vivi Edström. Den fråga som hon gett sig i kast med i sitt bidrag till hyllningskören är vad det brus av poesi, ofta i form av parodier och travestier, som utgår från Astrid Lindgrens texter, har för betydelse. På tal om Vi på Saltkråkan med dess spännvidd, så att säga, ända från Calle Schewen till Psaltaren, talar visserligen Vivi Edström om den något överlastade lyriska miljön. Beträffande Ronja Rövardotter åter förklarar hon att här finns väl inga citat, »men frågan är om inte denna bok är Astrid Lindgrens mest lyriska text, genomsyrad av poetiska rytmer och reminiscenser från poesin». Vivi Edström menar att alla dessa referenser till annan litteratur, alla dessa travestier vittnar om att Astrid Lindgren i sin lust för en naivistisk lek med språket låg på linje med Povel Ramel och andra som i början av 1940-talet börjar bolla och gyckla med traditioner.

En diskussion kring behovet av för barnlitteraturen särskilt anpassade analysmetoder fördes i Sverige på 1970-talet och manifesterades i den av Lena Fridell redigerade antologin Barnbok och barnboksforskning. »I en utvecklingsfas», förklarar nu Boel Westin i fest-

skriftens inledande studie över »barnlitteraturforskningens dilemma», »kan detta synsätt ha fog för sig men i längden leder det till en olycklig forskningsisolering.» Barnboksforskarna får inte låta sig isoleras i en skyddad verkstad utan de måste ge sig i kast med och debattera »barnbokens än i dag kontroversiella ställning som litteraturvetenskapligt forskningsobjekt och de delvis självpålagda begränsningar som behärskar den rådande forskningen på området». Boel Westins inlägg tycks mig synpunktsrikt och informativt. Hon noterar hur seglivad föreställningen om barnbokens funktion som moralisk vägledare har varit; det fick Astrid Lindgren känna på när hon 1973 gav ut sin sago- och fantasyroman Rickard Lejonhjärta. Lite bittert anmärker Boel Westin att den som forskar om barnlitteratur inte kan räkna med någon egentlig läsekrets utanför de egna specialistleden och hon gör gällande att forskarnas fixering vid den presumtiva barnläsaren har varit avgörande härvidlag. Det läsande barnets upplevelse av texten kommer vi inte åt hur vi än vrider och vänder oss. Skulle verkligen läsarundersökningar här vara så otänkbara, frågar jag mig; barn är ju meddelsamma.

Tjugofyra uppsatser rymmer volymen av skiftande omfång och av olika karaktär. En otålig läsare av *Läsebok* kan tack vare Summaries i bokens slut bekvämt inhämta kontentan av bidragen,. »Det är trösterikt att veta att materialet alltid förnyar sig», skall Anton Blanck ha sagt en gång och han menade givetvis att nya aspekter avvann förut utforskade ämnessfärer nytt intresse. Man kan undra om samma lyckliga förhållande också skall gälla barnboksforskningen när man – likaså i bokens slut – tar del av den långa följden av Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet, inalles 48 stycken och inledda 1971 av Pär Bergmans Studier kring Tant Grön, Tant Brun och Tant Gredelin.

»Finns det en kvinnlig text?» är den fråga Eva Adolfsson ställer sig – i likhet med Selma Lagerlöf för 100 år sedan (se min uppsats ovan om Lagerlöf och Ellen Key). Eva Adolfsson utgår från Roland Barthes som ju i en berömd essä har hävdat »författarens död». En mindre outrerad ståndpunkt än den Barthes och Adolfsson företräder intar Kjell Espmark när han i en betraktelse betitlad Albatrossen på fältet tar upp frågan hur författaren i verket förhåller sig till författaren som själv kommenterar sitt verk. »All I say is that the author's comments should not be expected to do the text total justice», summerar Espmark. Adolfsson som håller med Barthes om allt väsentligt tar vara på dennes grundbild av texten som »en väv av citat, komna ur tusentals kulturhärdar» och vill på denna väg som feministisk läsare eller kvinnoinriktad forskare komma år »kvinnliga sammanhang» i Birgitta Trotzigs Ett landskap. Ett upplivande inlägg i festskriften som bryter mot all decorum i en dylik publikation är Ebba Witt-Brattströms uppgörelse med litteraturvetenskapens 'analfabetism' och där hon helt sonika deklarerar att enligt hennes sätt att se »är den mesta, renodlat institutionella litteraturforskningen i Sverige en död anka».

Ulf Wittrock

A Century of Swedish Narrative. Essays in Honour of Karin Petherick. Edited by Sarah Death and Helena Forsås-Scott. Norwik Press 1994.

I förordet till den vackra festskriften har dess båda utgivare, »Sarah in Meopharm and Helena in Aberdeen», berett Karin Petherick tillfälle att berätta litet om sig själv. »Teaching is difficult. I have tried for a quarter of a century», skriver hon. Vid sidan av sin lärargärning har Karin Petherick, som de båda utgivarna framhåller, »made an international reputation as a scholar, devoting herself to studies in a field ranging from August Strindberg and Selma Lagerlöf to Hjalmar Bergman, Per Gunnar Evander and Sven Delblanc». De 21 bidragsgivarna, John Townsend med sin Karin Petherick-bibliografi inräknad, spänner som boktiteln anger över *A Century of Swedish Narrative.* »The contributions are ordered according to the years of publications.» Sist i raden av dessa uppsatser över litterära verk finner man Some observations on Ingmar Bergman's *Den goda viljan*, en betraktelse av Louise Vinge. När hon betecknar boken i fråga »as a postmodernist work, where the writer's ironical distance to his fiction is constantly underlined», rör det sig om en karakteristik likartad med den som Thure Stenström i sitt bidrag ger av Lars Gyllenstens »postmodernist procedures».

I ett brev 1901 till Sophie Elkan säger Selma Lagerlöf att hon kände sig hopplös, då hon tänkte på väninnan och på Heidenstam, »ni skriva ändå som bildade människor, medan jag verkligen skriver som ett barn». Vivi Edström reflekterar i sin studie *I Write like a Child: The Naive Code in Gösta Berlings saga* inte över Selma Lagerlöfs missmod i den stunden, men hon bemöter övertygande hennes nedvärdering av sin intellektuella kapacitet. Vivi Edström rör sig överhuvud i Gösta Berlings saga som på sin mammas gata. Hon tar fasta på Peter Hallbergs iakttagelse i Diktens bildspråk att kavaljererna på Ekeby ofta nog uppträder som barn. »The emphasis on childishness also accomodates a built-in accuse for the cavaliers», anmärker hon. Vivi Edström utgår dessutom från Peter Hallbergs påpekande av hur ofta ordet *barn* förekommer i romanens bildspråk i sitt försök att komma åt »the naive code» i boken. Hon opponerar mot Sven Delblancs syn på Selma Lagerlöf som en naiv skribent, en atavism; »Modern-day Lagerlöf research has stressed the complicated, modernist features of her *oeuvre*», betonar hon. Men i sin plaidoyer för Lagerlöf framhåller hon också de svårigheter som Selma Lagerlöf hade att kombinera »the naive tradition of folklore» med »modern psychological insights»; »The originality of *Gösta Berlings saga*», förklarar Vivi Edström, »lies not in the sometimes rather laboured psychological explanations but in the primitive, naive power which gives impetus to the plot.» Och hon underbygger sin argumentation i fråga om Selma Lagerlöfs konstnärliga medvetenhet med ett brevuttalande 1894. En dansk författarinna, berättar Selma Lagerlöf för Sophie Elkan, hade frågat henne om hon inte i Gösta Berling hade framkallat sin barnastämning och sitt barnsliga svärmeri. »Jag svarade, nej. Jag är en skeptisk, blaserad